

İnsan Hakları Hukuku Notları

Hüsnü Öndül tarafından hazırlanan bu tebliğ, Diyarbakır Barosu Staj Eğitim Komisyonu'nca Tahir Elçi Konferans Salonunda 2 Aralık 2019 tarihinde stajyer avukatlar için düzenlenmiş olan toplantıda sunulmuştur.

Hak

Hak Arapça bir sözcüktür. Çoğulu hukuk sözcüğüdür.

Genel olarak “hak”tan söz ettiğimizde, hak sahibine ait bir yetkiden söz ediyoruz demektir.

Hak, insanın talep edebileceği, kullanabileceği, faydalanabileceği, yararlanabileceği bir yetkidir.

Hak sahibine ait bu yetkinin kaynağı, hukuk kuralları ya da sözleşme olabilir. Yetki sahibi olan kişi (hak sahibi olan kişi), bu yetkiyi ister kullanır ister kullanmaz. Hak sahibi, talepte bulunma yetkisine sahiptir. Hak sahibi o yetkiyi kullanmaya zorlanamaz. Hak sahibinin haklarına, onun hak sahibi olarak haklarını kullanma ve yararlanma yetkisine 3. kişiler saygı göstermek zorundadır.

Hak sahibine tanınan yetkinin kaynağı nedir?

Siyaset felsefesi açısından, roman tadındaki anlatımıyla büyük eseri Leviathan'da devleti, toplumu ve toplum sözleşmesini anlatır Thomas Hobbes.

“Doğa durumu”nda Thomas Hobbes'e göre, hak kuvvete göre tarif edilir. Hakkın kaynağı, güç, kuvvettir. Hobbes'e göre, doğa durumunda “büyük balık küçük balığı yer.” Bu, büyük balığın hakkı olarak görülür. “Orman kanunu” diye de nitelendirebiliriz bunu..

Oysa “toplum durumu”nda hak kuvvete göre değil, hukuka göre belirlenir. Toplum durumunda yetkinin kaynağı, hukuk kuralları, sözleşme ya da ahlaki meşruluk olabilir.

Hukuk söz konusu olduğunda, hak kavramı, hukuken tanınan yetki anlamına gelir.

Özgürlük

Özgürlük ise, bir şeyi yapma ya da yapmama serbestisidir. Bu serbesti, iradi bir insan fiiline işaret eder.

Fransız 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, her insanın hür doğduğunu (madde 1) vurgular. Bildiriye göre, yasayla yasaklanmamış her fiil, özgürlüğü ifade eder (madde 4: Özgürlük başkalarına zarar vermeden istediğini yapabilmektir.” ve madde 5: Yasa sadece topluma zarar verebilecek eylemleri yasaklar. Yasaların yasaklamadığı hiçbir şey engellenemez(...).

Özgürlük geniş kapsamlıdır, soyuttur. Hak ise özgürlüğün somutlaşmış halidir.

Özgürlük, hukuk düzeni tarafından tanınması durumunda o özgürlük hak haline gelir.

Prof.Dr. Kemal Gözler'e göre (İnsan Hakları Hukukuna Giriş), hak, insanların hürriyetlerinin hukuk düzeni tarafından korunan hürriyetleridir.

Ödev

Ödev kavramı ise, yasanın belli bir kuralı gereğince yapılması ya da yapılmaması zorunlu olan şeyi ifade eder.

Hak, hürriyet ve ödev ilişkisine dair (Kemal Gözler şeması, İnsan Hakları Hukukuna Giriş,sahife 48):

Bir insan fiili + Hukuk düzeni tarafından,

a)Yasaklanmamışsa hürriyettir. b) Korunuyorsa haktır. c)Emrediliyorsa ödevdir.

Pozitif hukuk bakımından bu tarife katılmamak mümkün değil.

İnsan hakları söz konusu olduğunda bir görüşe göre, insan hakları önsel olarak ahlaki temele dayanır. Dolayısıyla hukuku etkilemiştir. Hukukilik, ortaya çıkan bir durumdur, insan haklarının kurucu unsuru değildir (Amartya Sen, aktaran Ulaş Karan).

Münci Kapani" kamu hürriyetleri" kavramını kullanır.

Kamu hürriyetleri, insan haklarının devletçe tanınmış ve pozitif hukuka girmiş bölümlerini ifade eder.

Birleşmiş Milletler fikrini ilk kez Stoacılar ortaya atmıştır.

MÖ 4.yüzyıl.Kıbrıslı Zenon. Doğaya ve akla uygun davranmak düsturlarıdır.

Doğal hukuk, insan hakları doğuştan her insan içindir ve insanın doğasına içkindir der. Ama biliniyor, hak kavramı hukuki ve siyasi açıdan örgütlenmesini tamamlamış toplumlar için geçerlidir.

Locke, insanın vazgeçilmez tabii haklara sahip olduğu, siyasi düzenin temel amacının özgürlüğü güvence altına almak olduğu göründedir.

Hobbes, özgürlüğü yasaların sağladığı düşüncesindedir.

Locke göre özgürlük insanın doğasında vardır ve yasalarca korunur.

Lock'un görüşüne göre, insan hakları yazılı hukuka değil, insanlık onuruna, doğal haklara dayanmaktadır. Locke,liberal düşüncenin öncüsü ve zirvesidir. Bu düşünceleri ile İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerine esin kaynağı olmuştur. ABD Bağımsızlık Bildirisi'nde fikirleri yer bulmuştur.

İ. Kucuradi'ye göre insan hakları, insanın değerini ve onurunu korumak için oluşturulmuş, insan aklının ürünü olan fikirlerdir, düşüncelerdir.

Eşitlik ilkesi, ulusal üstü insan hakları belgelerinde vurgulanır. Evrensel Bildirinin daha birinci maddesinde insanların haklarda ve onurda eşitliği vurgulanmıştır.

Eşitlik iki şekilde anlaşılmalı.

Şekli eşitlik: aynı durumda olanların aynı muameleye tabi olmasıdır. Kanun önünde eşitlik gibi...

Maddi eşitlik ise, farklılıkların hukuk bakımından göz önünde bulundurulmasıdır.

İnsan hakları kavramı, hukuk, sosyoloji, siyaset teorisi gibi sosyal bilimlerin merkezinde yer alır.

İnsan haklarının hukuki içeriği yanında siyasal bir içeriği vardır.

Devletlerin İnsan hakları alanında yükümlülükleri vardır.

Şöyle:

1) saygı göstermek,

2) korumak,

3) yerine getirmek,

4) geliştirmek bu yükümlülüklerdir.

AİHS'in 1. maddesinin başlığı insan haklarına saygı yükümlülüğüdür.

AİHM iki tür yükümlülükten söz eder:

Negatif yükümlülük ve pozitif yükümlülük.

İşkence yapmama yükümlülüğü negatif yükümlülüktür.

Pozitif yükümlülük ise önlem alma yükümlülüğüdür. Sonuç yükümlülüğü değildir. Söz gelimi Devlet yeterli, etkin önlem almıştır ama buna rağmen ihlal gerçekleşmiştir. belirtilen durumda devleti ihlalden (pozitif yükümlülük açısından) sorumlu tutmak mümkün olmayabilir.

İhlaller 2 şekilde gerçekleşir: 1) İcrai, 2) ihmali... İcrailer, kasıtlı bir davranışla devlet ya da 3. kişi tarafından yapılır. İhmali ise, ihlallere yol açacak şekilde devletlerin adım atmaması, müdahale etmemesi ya da yasa çıkarmaması suretiyle olur.

İnsan hakları hukuku esas olarak devlet - birey (kişi) ilişkisini ilgi alanında tutar. Devlet/birey (kişi) ilişkisi insan haklarının dikey etkisi anlamına gelir. Bireyin karşısında devlet iktidarının sınırlanması anlamına gelir. Bu alandaki müdahaleler dikey ihlaller anlamına gelir.

Yatay etki, ise, devletlerin bireyleri diğer bireylerin ihlallerinden koruma yükümlülüğünden kaynaklıdır. Bu bir önlem alma yükümlülüğüdür. Kadına yönelik aile içi şiddet buna örnektir. Yukarıda değinilen pozitif yükümlülük bu alana özgüdür.

Eskiden özel hayat kavramı içerisinde mütalaa edilen aile içi şiddet ve tecavüz , artık bir insan hakları sorunudur.

Sendika hakkının bir işveren tarafından engellenmesi de yatay ihlallerdendir.

İnsan haklarının kaynağı ve tarihsellik boyutu

a)İnsan haklarının kaynağı hayattır. Hayat dinamiktir. Hayatta çeşitli yaşama durumları vardır. Dolayısıyla bu yaşama durumları bir sosyo-ekonomik zeminde cereyan eder. İnsan hakları, soyut insanın değil, üretim ilişkileri içindeki, birbiriyle ve devlet otoritesi/iktidarı ile, doğa ile ilişkisi içerisindeki insanı işaret eder. Bu insan işçidir, patronudur, erkektir, kadındır, siyasetçidir, işsizdir, çocuktur, gençtir, evlidir, bekar, siyahtır, beyazdır, yaşlıdır, hastadır, engellidir, Türktür, Kürttür, İngiliz, Fransız, Almandır; Müslümandır, hristiyandır, veya bir dine mensup değildir, grup, topluluk ya da halktır.

b) İnsan hakları tarihsel gelişmenin ürünüdür. Bu gelişmeyi ta Milattan önceden başlatarak izlemek mümkündür. Farklı tarih kesitlerinde farklı coğrafyalarda meydana gelen gelişmelere, insan hakları belgelerine yansıyan haklar bu tarihsel boyuta ve biraz önce değindiğimiz dinamik özelliğe işaret eder.

İnsan hakları kavramının özellikleri

Genel olarak insan hakları kavramının özelliklerini şöyle saymak mümkündür:

1)Evrensellik, 2) Hukukilik, 3) Vazgeçilmezlik, 4) dinamik olma özelliği, 5) Disiplinler arası bir kavram özelliği (mültidisiplinerdir). 6) Herkes, tüm insanlar için olması, 7) Doğuştan kazanılması, 8) Bölünmez, 9) Bütünsel, 10) Birbiriyle bağlantılı 11) Birinin diğerine tercih edilemez olma özelliğinin olması, 12) Bir fikir, düşünce, insan aklının ürünü olması 13) İnsan haklarının kaynağının hayat olması, 14) Hayatın statik değil dinamik olmasının insan haklarına dinamiklik ve evrimci özellik kazandırması-sürekli değişime ve gelişime açıklık özelliği), 15) insan haklarının, insan onurunun korunması için geliştirilmiş standartlar oluşu, 16) Evrensellik ilkenin doğal bir sonucu olarak insan haklarının hiçbir ülkenin iç sorunu olarak görülmeşi ve bu nedenle de bölgesel ve ulusalüstü/uluslararası bir korumaya tabi oluşu, 17) Devletlerin insan hakları konusunda pozitif ve negatif yükümlülüklerinin olması

Temel haklar

“Temel haklar” nitelemesi, Anayasa ile tanınmış haklara bazı yazarların nitelemesidir. Münci Kapani, insan haklarının devletçe kabul edilmiş ve pozitif hukuka girmiş kısmı

için **Kamu hürriyetleri** kavramını kullanır. Bu durumda insan hakları hukuki bir nitelik kazanır.

Hukukilik ise insan haklarının ileri sürülebilir hale gelmesi demektir.

Belirtilen durumda, insan haklarının hukuksal olarak unsurları şöyle olmaktadır:

- 1) Özne (hakkın sahibi),**
- 2)Konu (hak ile korunan değer),**
- 3)muhatap (her durumda devlet)**
- 4)Yaptırım (ihlal durumunda uygulanacak hukuki yaptırım)**

İnsan Hakları belgeleri-tarihsel boyut-

1) Kiros silindiri

Genellikle Kiros silindiri(MÖ 539) ilk insan hakları belgesi olarak nitelenir. Akadca yazılmış ve Babil'in fethi üzerine Pers hükümdarı 2. Kiros tarafından ilan edilmiştir. Angaryaya son verileceği, mal ve can güvenliği sağlanacağı, inanca saygı gösterileceği, köleliğin kaldırılacağı yazılıdır. Yöneticileri seçme hakkı tanınacak, dil, din özgürlüğü tanınacaktır.

2) Medine Vesikası/anayasası

Hz. Muhammed'in Medine'ye hicretinden sonra, MS 622 Müslümanlar, Yahudiler ve müşrik Araplar arasında imzalanmıştır.

47 maddelik bir belgedir.

Medine şehir devletinin idari ve adli düzeni bu belgede düzenlenmektedir. Bir tür anayasa denilebilir. Medine'de yaşayan toplulukların, dini grupların sahip oldukları hak ve özgürlükleri düzenleyen bir belgedir.Adalet, suçun şahsiliği, din özgürlüğü konularında hükümler taşımaktadır.

3) Magna Carta

Büyük Ferman, Magna Carta (1215), 63 maddedir.İngiltere kralı bu ferman ile kendi yetkilerini kısıtlamıştır.

Papa, baronlar ve Kral John imzalamıştır.

Bu fermana göre, hukuk, Kraldan üstündür.Fermanın 39.maddesi bugünkü kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını, hukukun üstünlüğü ilkesini, habeas corpus kuralını,

suçsuzluk karinesini vurgulamaktadır.Madde şöyledir:” özgür hiç kimse ülke kanunlarına göre yasal bir şekilde muhakeme edilip hüküm giymeden tutuklanmayacak, hapsedilmeyecek, mal ve mülkünden yoksun bırakılmayacak, kanun dışı ilan edilmeyecek, sürgün edilmeyecek veya hangi şekilde olursa olsun zarara uğratılmayacaktır.”magna Carta’da bugünkü anlamıyla yaklaşık 8-10 hak yer alır.

4) 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi

17 maddelik bir bildiridir. Bugünkü anlamıyla yaklaşık 15 hak ve özgürlüğe yer verilmiştir. İnsan onuru, yaşam hakkı, adil yargılanma ve savunma hakkı, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, suç ve cezaların yasallığı, düşünce ve ifade özgürlüğü ,direnme hakkı konuları düzenlenmiştir.

5)BM İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

10 aralık 1948 tarihinde kabul ve ilan edilmiştir.30 maddelik bir Bildiri’dir.Toplam **77 hak** ve özgürlük yer almaktadır.

1-18. maddelerde medeni,

19-21. maddelerde siyasi,

22-26. maddelerde ekonomik ve sosyal ve

27-28. maddelerde kültürel haklar yer alır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nde yer alan insan hak ve özgürlüklerini madde numaralarıyla birlikte şöyle sınıflandırabiliriz*:

Medeni ve siyasi haklar: Tüm insanların, hak ve onura sahip olmak bakımından eşitliği ve özgürlüğü (1), ayrımcılık yasağı (2), kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, yaşam hakkının yasayla korunması (3), kölelik ve kulluk yasağı, kölelik ticaretinin yasaklanması (4) İşkence yasağı (5), hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkı (6), hukuk önünde eşitlik ve hukukun eşit korumasından yararlanma, ayrımcılığa karşı korunma (7), etkin hukuksal başvuru hakkı (8), keyfi gözaltına alma, keyfi tutuklama, keyfi sürgün yasağı (9), adil yargılanma ve savunma hakkı (10), masumluk karinesi, suç ve cezaların yasallığı ilkesi (11), şeref ve şöhretin, ailenin, özel yaşamın, haberleşmenin, konutun, korunması, dokunulmazlığı, gizliliğine saygı gösterilmesi (12), yerleşme özgürlüğü ve seyahat özgürlüğü, kendi ülkesi dahil herhangi bir ülkeden çıkma, kendi ülkesine dönme hakkı (13), iltica hakkı (14),uyruklu, uyrukluktan keyfi olarak yoksun bırakılmama ve uyruklu değiştirme hakkı (15), evlenme/aile kurma evlenmede ve aile kurmada, evlilik hayatında ve boşanmada kadınlarla erkeklerin eşitliği, evlenmede evlenen çiftlerin serbest rızalarının bulunması (16) Düşünce, din, inanç, vicdan özgürlüğü (18) İfade , görüş, kanaat özgürlüğü (19), örgütlenme özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, bir örgüte girmeye zorlanmama hakkı (20) kendi ülkesinin yönetimine katılma, kamu hizmetine girmede eşitlik, özgür, eşit ve gizli oyla yapılan seçim, halkın iradesinin yönetim

yetkisinin temeli olması hakkı (21), Evlilik içinde ve dışında doğan çocukların eşit haklara sahip olması (25).

Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar: Aile kurumunun korunması (16), mülkiyet, mülkiyet hakkından keyfi olarak yoksun bırakılmama hakkı (17), sosyal ve güvenlik hakkı, anne ve çocuğa özel bakım ve yardım, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleşmesi hakkı (22), işsizliğe karşı korunma hakkı, çalışma hakkı, işini serbestçe seçme hakkı, sendikal haklar, adil ve elverişli çalışma koşullarına, eşit işe eşit ücret hakkı (23), tatil hakkı, çalışma saatlerinin makul biçimde sınırlanmasına hak, dinlenme ve boş saate hak (24), elverişli yaşam standartları, beslenme, barınma, giyim hakları (25), eğitim hakkı, anne babanın çocuklarına verilecek eğitimin türünü seçme hakkı, temel ve ilk eğitimin bedava olması, teknik ve mesleki eğitimin mümkün olması, yüksek öğrenime girmede eşitlik hakkı (26), bilimsel, edebi ya da sanatsal üretimin sonucu olan çıkarların korunması, bilimsel ilerleme ve yararları paylaşma hakkı, kültürel yaşama katılma, sanattan serbestçe yararlanma hakkı (27), hak ve özgürlüklerin gerçekleştiği sosyal düzene ve hak ve özgürlüklerin gerçekleştiği uluslararası düzene hak (28).

Evrensel Bildiri'nin bağlayıcılığı-JUS COGENS niteliği

Evrensel Bildiri, teknik olarak, hukuksal bağlayıcılığı olmayan bir belge olarak nitelenir. Çünkü, Bildiri'ler tavsiye niteliğindeki belgelerdir. Sözleşmelerden farklıdır.

Ancak Evrensel Bildiri, Jus Cogens (emredici kurallar, amir buyruk) hükmündedir.

Viyana Antlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 53.maddesine aykırı düşen antlaşmalar hükümsüzdür. 53.madde şöyledir:"

Madde 53 - Bir milletlerarası emredici hukuk normu ile çatışan andlaşmalar

Bir andlaşma yapılması sırasında milletlerarası genel hukukun emredici bir normu ile çatışıyorsa batıldır. Bu sözleşme bakımından milletlerarası genel hukukun emredici bir normu, bir bütün olarak Devletlerin milletlerarası toplumunun, kendisinden hiçbir surette sapmaya müsaade edilmeyen ve ancak aynı nitelikte olan daha sonraki bir milletlerarası genel hukuk normu ile değiştirilebilecek olan bir norm olarak kabul ettiği ve tanıdığı bir normdur."

Bizim Görüşümüze göre, Evrensel Bildiri, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün (m. 38, 1/c), maddesinde belirtilen "Hukukun, uygar uluslarca tanınmış, genel ilkeleri"ndendir.

Uluslararası gelenek(teamül) hukukundan (m. 38, 1/b) sayılır.

Evrensel Bildiri, 550 dile çevrilmiş bir metindir ve manevi bir ağırlığı vardır.Bugün yeryüzündeki hiçbir devlet Evrensel Bildiri'deki kurallara aykırı(söz gelimi, işkence ya da kölelik kulluk yasağına aykırı) bir yasal düzenleme yapamaz.

Hak ve özgürlük listeleri

Tarihsel bir bakışla bazı belgelere değindik. Devam edecek olursak, insan haklarının kaynağının hayat olması, hayatın dinamik oluşu, zaman içinde hak ve özgürlük listelerinde de gelişmelere yeni hak ve özgürlüklerin insan hakları olarak nitelendirilmesine yol açmıştır.

Örneğin M. Semih Gemalmaz tarafından yapılan, aşağıda yer alan 12 insan hakları belgesindeki hakların ve özgürlüklerin tasnifinden(Temel Belgelerde İnsan Hakları, İHD yayını, 1995) bizim de bazı eklemelerimizle 111 medeni ve siyasi, 72 ekonomik, sosyal ve kültürel hak olmak üzere toplamda insan hak ve özgürlüğü olarak nitelendirebileceğimiz 183 hak ve özgürlüğü saptamak mümkündür.

Sayın Gemalmaz'ın çalışmasında temel aldığı belgeler şunlardır:

- 1) Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
- 2) Amerikan İnsan Hakları ve Ödevleri Bildirisi
- 3) Avrupa Parlamentosu Temel Hak ve Özgürlükler Bildirisi
- 4) BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi,
- 5) BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi
- 6) BM Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesine ek 2 nolu protokol
- 7) Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- 8) AİHS Ek protokoller
- 9) Avrupa Sosyal Şartı
- 10) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi
- 11) Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi ölüm cezasını ilga eden protokol
- 12) Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı

Yukarıda belirtilen insan hakları belgelerinde yer alan medeni ve siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hakları(toplamda 183 hak ve özgürlük) şöyle listelemek mümkündür:

A.Medeni ve siyasi hak ve özgürlükler

1. Adil ve usulüne uygun yargılanma hakkı, 2. Ailenin/aile yaşamının dokunulmazlığı/korunması/saygı gösterilmesi, 3. Aynı suçtan dolayı iki kez sorumlu tutulmama hakkı, 4. Ayrımcılık yasağı, 5. Ayrımcılığa karşı korunma hakkı, 6. Barışçıl toplanma özgürlüğü/hakkı, 7. Bilgi kaynaklarına ulaşma ve düzeltme hakkı, 8. Bilgi ve

düşünceyi araştırma, elde etme, paylaşma/yayma özgürlüğü, 9. Salt sözleşmesel yükümlülükten dolayı özgürlüğünden yoksun bırakılmama (borçtan ötürü hapis olmazlık), 10. Kişinin fiziksel, zihni ve moral bütünlüğü, 11. Cezanın suçludan başkasına verilemeyeceği kuralı (cezanın kişiselliği), 12. Dilekçe hakkı, 13. Din, inanç, dini seçme/değiştirme/dile getirme/telkin etme/uygulama/yayma/yerine getirme özgürlüğü, 14. Düşünce özgürlüğü, 15. Düzeltme hakkı, 16. Evlenme-aile kurma hakkı, 17. Evlenmede, evlilik süresinde ve boşanmada kadın-erkek eşitliği, 18. Evlilik içi ve evlilik dışı çocuğun eşitliği, 19. Evlilikte çiftlerin tam ve serbest rızasının bulunması, 20. Eşlerin, çocuklarla ilişkilerinde eşit hak ve sorumlulukları olması kuralı, 21. Görüş/kanaat özgürlüğü, 22. Keyfi gözaltına alma yasağı, 23. Gözaltında tutulmanın/tutuklunun bu durumun hukuka uygunluğunun gözden geçirilmesini talep hakkı, 24. Haberleşmenin dokunulmazlığı/korunması/gizliliğine saygı gösterilmesi, 25. Hukuk önünde eşitlik, 26. Etkin/(çabuk ve basit) hukuksal başvuruya hak, 27. Hukukun eşit korumasından yararlanma hakkı, 28. İfade özgürlüğü, 29. İltica etme hakkı, 30. İnsan onuru/nun dokunulmazlığı/na saygı, 31. İnsan sömürsü ve aşağılanmasının yasaklanması, 32. Özgürlüğünden yoksun bırakılana insanca davranılması hakkı, 33. Çocuğun isim ve kaydının tutulması hakkı, 34. İşkence ve diğer kötü muamele ve ceza yasağı, 35. İşlendiği zaman düzenlenmiş bulunan cezadan daha ağır ceza verilmemesi, 36. İşlendiği zaman suç olmayan bir eylem/ihmalden sorumlu tutulmama, 37. Suçu itirafın ancak zorlama olmadığında geçerliliği, 38. Kadın-erkek eşitliği, 39. Kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması, 40. Kadın ticaretinin yasaklanması, 41. Kamu hizmetine girmede eşitlik, 42. Kamu mallarından ve hizmetlerinden yararlanmada eşitlik, 43. Kanunsuz suç ve ceza olmazlığı, 44. Kimliğin korunması ve saygı gösterilmesi hakkı, 45. Hukuk önünde kişi olarak tanınma hakkı, 46. Kişi onurunun tanınması hakkı, 47. Kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkı, 48. Konutun dokunulmazlığı/korunması/saygı gösterilmesi, 49. Kölelik yasağı, 50. Kölelik ve köle ticaretinin yasaklanması, 51. Kulluk yasağı, 52. Küçüklerin mümkün olduğunca hızlı ve küçük olma statüsüne uygun olarak özel mahkeme önünde yargılanması, 53. Küçük sanıkların yetişkinlerden ayrı tutulması kuralı, 54. Küçük suçluya yetişkinlerden ayrı muamele edilmesi kuralı, 55. Masumluk karinesi, 56. Temel medeni hakları kullanma hakkı, 57. Mülteci statüsü alma hakkı, 58. Ölüm cezasının ilga edilmesi, 59. Kaldırılmış ölüm cezasının yeniden ihdas edilmesi yasağı, 60. Ölüm cezasının infazı yasağı, 61. Hamile kadının ölüm cezasının infaz edilmesi yasağı, 62. Ölüm cezasına mahkum edilme yasağı, 63. Ölüm cezasının affına ilişkin başvuru ve/veya bu başvuru karara bağlanana kadar cezanın infaz edilmemesi, 64. Siyasi nitelikli suçtan ölüm cezası yasağı, 65. 18 yaşından küçüklere ölüm cezası verilmesi yasağı, 66. 70 yaşın üzerindeki ölüm cezası verilmesi yasağı, 67. Örgütlenme özgürlüğü/hakkı, 68. Örgüte girmeye zorlanmama hakkı, 69. Örgüt üyeliğinden ayrılmaya zorlanmama hakkı, 70. Özel yaşamın dokunulmazlığı/korunması/saygı gösterilmesi, 71. Onurda ve haklarda doğumla gelen özgürlük ve eşitlik, 72. İnfaz sisteminin mahkumların rehabilitasyonuna yönelik olması, 73. Saniğin mahkum olmamışlık statüsüne bağlı ayrı muameleye tabi tutulması, 74. Saniğin mahkumlardan ayrı yerde tutulması kuralı, 75. Kamu otoritelerinin seçimle gelmesi ve parlamento önünde sorumlu olması kuralı, 76. Özgür, eşit ve gizli oyla yapılan seçimlere hak, 77.

Seçme, seçilme oy verme hakkı, 78. Seyahat özgürlüğü, 79. Sınırdışı edilmeme kuralı, 80. Keyfi/hukuka aykırı sınırdışı edilmeme hakkı, 81. Sınırdışı edilme durumunun yeniden incelenmesi hakkı, 82. Sınırdışı edilme kararına karşı gerekçeler ileri sürebilme hakkı, 83. Sınırdışı edilme durumunda yetkili makamlar/kişiler önünde kendini temsil ettirme hakkı, 84. Yabancıların topluca sınır dışı edilmesi yasağı, 85. Siyasi parti kurma ve üye olma özgürlüğü, 86. Keyfi sürgün yasağı, 87. Şeref ve/veya şöhretin korunması/saygı gösterilmesi, 88. Haksız mahkumiyetten ötürü tazminata hak, 89. Hukuka aykırı olarak gözaltına alınan veya tutuklananın tazminata hakkı, 90. Ceza mahkumiyetinin yüksek mahkeme tarafından yeniden incelenmesine hak (temyiz hakkı), 91. Tıbbi ve bilimsel deneye tabi tutulmama, 92. Keyfi tutuklama yasağı, 93. Uyruklu hak, 94. Çocuğun uyruklu hak, 95. Doğumun gerçekleştiği devletin uyrukluğuna hak, 96. Uyruklu değiştirme hakkı/nın yadsınmazlığı kuralı, 97. Uyruklukeyfi olarak yoksun bırakılmama hakkı, 98. Herhangi bir ülkeye girme özgürlüğü, 99. İstenci dışında ülkesinden çıkarılmama hakkı, 100. Kendi ülkesi dahil herhangi bir ülkeden çıkma hakkı, 101. Kendi ülkesine dönme/girme hakkı, 102. Vicdan özgürlüğü, 103. Yaşam hakkı/nın yasayla korunması, 104. Yerleşme özgürlüğü, 105. Beraat ya da mahkum olunan aynı suçtan ötürü yeniden yargılanmama ya da cezalandırılmama, 106. Kendi ülkesinin yönetimine katılma hakkı, 107. Halkın istencinin yönetim yetkisinin temeli olması kuralı, 108. Zalimane, alçaltıcı ya da mutad olmayan ceza verilmezliği kuralı, 109. Zorla/zorunlu çalışma/çalıştırma yasağı, 110. Vicdani red hakkı, 111. İnsan haklarını savunma hakkı.

B.Ekonomik, sosyal, kültürel haklar ve özgürlükler ile dayanışma hakları

1. Aile kurumunun korunması 2. Anne ve çocuğa özel bakım ve yardım, 3. Boşanmada çocukların korunması, 4. Ekonomik hakların uyruk olmayanlara da tanınması, 5. Ekonomik, sosyal ve kültürel hakların gerçekleşmesine hak, 6. Elverişli yaşama standartları/beslenme, barınma, giyim hakları, 7. İşsizliğe karşı korunmaya hak, 8. Konut hakkı, 9. Anne/kadın ve veya çocuğun/gencin korunmaya hakkı, 10. Mülkiyet hakkı, 11. Mülkiyet hakkından keyfi olarak yoksun bırakılmama, 12. Sağlık ve sağlığın korunması hakkı, 13. Sosyal ve güvenlik hakkı, 14. Tefecilik ve birisinin diğerini sömürmesi yasağı, 15. Tıbbi bakım ve halk sağlığının korunması hakkı, 16. Sosyal ve tıbbi yardıma hak, 17. Toplumsal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı, 18. Tüketicinin korunması kuralı, 19. Yaşlı ve özürlülerin koruyucu önlemlere hakkı, 20. Eğitim hakkı, 21. Eğitimde fırsat eşitliği, 22. Anne-babanın çocuklarına verilecek eğitimin türünü seçme hakkı, 23. Temel ve ilk eğitimin bedava olması, 24. İlk eğitim/öğretimin zorunlu olması, 25. Mesleki eğitim ve yönlendirilme hakkı, 26. Özürlülerin mesleki eğitimi ve rehabilitasyonu, 27. Teknik ve mesleki eğitimin mümkün olması, 28. Özgür eğitim kuralı, 29. Yüksek öğrenime girmede eşitlik, 30. Akademik özgürlük, 31. Bilimsel, edebi ya da sanatsal üretimin sonucu olan çıkarların korunması, 32. Bilimsel ilerleme ve yararları paylaşma hakkı, 33. Bilimsel araştırma ve yaratıcı faaliyet özgürlüğüne saygı, 34. Kültürel yaşama katılma hakkı, 35. Sanat, bilim ve araştırma özgürlüğü, 36. Sanattan serbestçe yararlanma hakkı, 37. Adil ve/veya elverişli çalışma koşullarına hak, 38. İşçilerin bilgilendirilmesi hakkı, 39. Çalışan kadınların korunması, 40. Çalışma hakkı, 41. Sözleşme taraflarından birisinin ülkede çalışma hakkı, 42. Çalışma saatlerinin makul

biçimde sınırlandırılması hakkı, 43. İşçilerin kendilerini etkileyen kararlarda kendilerine danışılması hakkı, 44. Dinlenme ve boş zamana hak, 45. İşin sona erdirilmesi için önceden bildirim hak (fesih ihbar bildirim), 46. Serbest girilen bir iş ile geçimini temin hakkı, 47. Göçmen işçilerin ve ailelerin korunmaya ve yardıma hakkı, 48. Grev hakkı, 49. Güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarına hak, 50. İş serbestçe seçme hakkı, 51. İşten keyfi olarak çıkartılmama hakkı, 52. İşçi ve işverenlerin örgütlenme hakkı, 53. Sendikal haklar, 54. Tatil hakkı, 55. Toplu eylem hakkı(işçi-işveren), 56. Toplu pazarlık hakkı, 57. Yükselmede fırsat eşitliği, 58. Adil/ve veya elverişli ücrete hak, 59. Eşit işte eşit ücrete hak, 60. Fazla çalışma için ücretin artan oranlı olması, 61. Barış ve güvenlik hakkı, 62. Gelişebilmesi için yeterli bir çevreye hak, 63. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi kuralı, 64. Doğal kaynaklardan yararlanma hakkı, 65. Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme hakkı, 66. İnsanlığın ortak mirasından eşit bir biçimde yararlanma hakkı, 67. Hak ve özgürlüklerin gerçekleştiği sosyal düzene hak, 68. Hak ve özgürlüklerin gerçekleştiği uluslararası düzene hak, 69. Azınlık hakları, 70. Anadilin öğrenim kurumlarında öğrenilmesine hak, 71. Anadilde eğitime hak, 72. Anadilin yasaklanamazlığı.

İnsan haklarının tasnifi

1)Avusturyalı hukukçu Jellinek üçlü bir tasnif yapmış ve bu genellikle hukukçularca benimsenmiştir. Buna göre, 1) Pozitif statü hakları (devletin bir şey yapması, harekete geçmesi gereken haklardır. Sosyal haklar gibi). 1) Negatif statü hakları. Devlete karışmama, müdahale etmeme ödevi yükleyen haklar grubudur. Medeni ve siyasi haklar gibi...3) Aktif statü hakları. İnsanların yönetime katılmaları, seçimlerde aday olmaları, siyasi parti kurmaları, seçmeleri, seçilmeleri gibi haklar...

2)Profesör Karel Vasak tarafından 1979 yılında yapılmış olan kuşak tasnifi. İnsan haklarının üç kuşak olarak tasnifini Karel Vasak yapmıştır. Tarihsellik bakımından 1.kuşak medeni ve siyasi haklar(yaşam hakkı, işkence yasağı, ifade özgürlüğü gibi), 2.kuşak olarak ekonomik, sosyal ve kültürel haklar(mülkiyet, eğitim, sağlık, barınma, sağlık, beslenme hakları gibi) ve 3.kuşak olarak da dayanışma hakları(çevre, insanlığın ortak mal varlığından yararlanma, barış, halkların hakkı gibi) bu tasnifte yer almaktadır.

Bu sınıflandırmaya 4.kuşak haklar da eklenmektedir.Bilişim teknolojisindeki gelişmelere dayalı olarak, “unutulma hakkı”, genetik mühendisliği alanındaki gelişmeler nedeniyle de insan onurunun korunması.

Ayrıca ekosistem hakları, ekolojinin korunması ve doğanın hakları kavramları ya da hak talepleri de insan hakları odaklı bakışın dışında gündeme gelmektedir.

Devletlerin insan haklarını koruma sorumluluğu

İnsan Hakları Evrensel Bildirisinin “Başlangıç” maddesinin ilk paragrafında insan haklarının tanınmasının dünyada özgürlük, adalet ve barışın temeli olduğu, 3.paragrafta da “insan haklarının hukuk düzeni ile korunmasının temel bir gereklilik “olduğu vurgulanmaktadır.

İnsan haklarının korunmasında hukuk düzeni ya da devletler açısından “esas”, “temel” oluşturması, sonraki yıllarda, söz gelimi **İnsan Hakları Savunucularının Korunması Bildirisi(9 Aralık 1998)** ”başlangıç” maddesinde, “İnsan hakları ve temel özgürlükleri koruma ve geliştirme temel sorumluluğu ve ödevinin devlete düştüğü” vurgulanmakta ve 2/a maddede, “her devletin tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması, geliştirilmesi ve gerçekleştirilebilir kılınması temel sorumluluğu ve ödevi vardır “denmektedir.

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin henüz yürürlüğe girmemiş olan 15 numaralı Protokolü'nde de, Sözleşmenin “Önsöz”ünün sonuna, insan haklarını koruma sorumluluğunun sözleşmenin tarafı olan ülkelere ait olduğu hüküm altına alınmıştır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin “insan haklarına saygı yükümlülüğü” başlıklı 1.maddesinde de Sözleşme'nin tarafı devletlerin kendi yetki alanındaki herkes için Sözleşmedeki insan hak ve özgürlüklerini tanıdıkları yazılır.

Tanımak, haklara saygıyı da, korumayı da içerir.

İnsan hakları hukukunda özne

İnsan hakları hukukunda özne hak sahipliğine işaret eder.

Örneğin, **İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde** , herkes, hiç kimse, bütün insanlar, halklar, çocuk, küçük, genç, bütün çalışanlar, çalışanlar, aile anne ,baba, çiftler, kadın, kadın-erkek, sanık, zanlı, suç isnat edilen şekilde hakların ve özgürlüklerin özneleri ifade edilir.(Gemalmaz, age.)

AİHS'te de de, herkes, hiç kimse, kadın, kadın-erkek, sanık, zanlı, suç isnat edilen, özgürlüğünden yoksun bırakılan, polis-asker(Gemalmaz, age).

AİHS Protokollerinde ise, insan, birey, kişi (her, herhangi bir, hiçbir,) gerçek-tüzel kişi, herkes, hiçkimse, gütün- insanlar, halklar, yabancılar, uyruk olmayanlar, vatandaş, anne, anne-baba, çiftler, mahkum (Gemalmaz, age).

TC Anayasasında hak ve özgürlükler

İnsan hak ve özgürlükleri Anayasa'da,”temel hak ve ödevler” başlıklı 2. kısım 2.bölümde düzenlenmiştir.

A) **Anayasa'da medeni ve siyasi haklar**, “Kişinin hakları ve ödevleri” başlıklı bölümde yer alır. Sayısı 25' tir. 17-40. maddeler arasında düzenlenmiştir. Jellinek ayırımına uygun, negatif statü haklarıdır. Yaşam hakkı, işkence yasağı, zorla çalıştırma yasağı, kişi hürriyeti ve güvenliği hakkı, özel hayatın gizliliği konut dokunulmazlığı, haberleşme, seyahat, din ve vicdan, düşünce ve kanaat, düşünceyi açıklama ve yayma, bilim ve sanat, basın hürriyeti, süreli ve süresiz yayın hakkı, kamu tüzel kişilerinin elinde bulunan basın dışı kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı, düzeltme ve cevap hakkı, dernek kurma hürriyeti, toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkı, mülkiyet hakkı, adil yargılanma hakkı ,kanuni hakim güvencesi, kanunsuz suç ve ceza olmaz,

suçsuzluk karinesi, cezaların şahsiliği prensibi, sözleşmesel sorumluluktan kaynaklı özgürlükten mahrum bırakılmama, ölüm cezası ve genel müsadere cezasının verilemeyeceği kuralı, ispat hakkı,

B) **Anayasa'da Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar** 41-65.maddeler arasında "sosyal ve ekonomik haklar ve ödevler" başlığıyla düzenlenmiştir. Pozitif statü haklarıdır. Ancak 48(çalışma hürriyeti), 50 çalıştırma yasağı(örnek, çocukların çalıştırılması), 51 sendika kurma, 54 grev hakkı düzenlenmiştir. Bu haklar diğer ekonomik ve sosyal hakların aksine devlete müdahale etmeme ödevi yükler.25 hak sayılıdır.

C) **Anayasa'da Siyasi haklar ve ödevler** 66-74 maddeler arasında düzenlenmiştir. 9 hak sayılıdır.

Hakların ve özgürlüklerin sınırlanması

Bazı hak ve özgürlükler sınırlanabilir. Meşru amaçlar için sınırlanabilir. Bu meşru amaçlar sınırlama ölçütleridir.

Örneğin, İnsan hakları Evrensel Bildirisinde, 29/2.maddede sayılıdır. Başkalarının hak ve özgürlüklerinin usulünce tanınması ve saygı gösterilmesinin güvenceye alınması, ahlakın meşru gereklerinin karşılanması amacı, kamu düzeninin meşru gereklerinin karşılanması amacı, genel refahın meşru gereklerinin karşılanması amacı, BM'nin genel amaç ve ilkelerine aykırı düşülmezlik (29/3).

AİHS bakımından da sınırlama ölçütleri şöyledir: Kamu düzeninin korunması, kamu düzeni yararı/çıkarı, kamu güvenliği yararı/çıkarı, ulusal güvenlik yararı/çıkarı, ülkesel bütünlük yararı çıkarı, sağlığı korunması, ahlakın korunması, ahlakın korunması, ahlak yararı/çıkarı, özel hayatın korunması, çocukların/gençlerin çıkarları, adalet yararı/çıkarı, yargının yetke ve yansızlığının devamı, ülkenin ekonomik refahının yararı/çıkar, başkalarının haklarının korunması, başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması, başkalarının şöhretinin korunması, suçun önlenmesi, gizli bilginin açığa çıkmasının önlenmesi, yasayla belirlendiği gibi.

Örneğin ifade özgürlüğü ile ilgili 10/2 maddede, 9 sınırlama ölçütü vardır(bunlar meşru amaçlardır).

Madde şöyledir: "Madde 10 İfade özgürlüğü

1. Herkes görüşlerini açıklama ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir.

2. Görev ve sorumluluk yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, demokratik bir toplumda zorunlu tedbirler niteliğinde olarak, ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu emniyetinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin

önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması veya yargı gücünün otorite ve tarafsızlığının sağlanması için yasayla öngörülen bazı biçim koşullarına, sınırlamalara ve yaptırımlara bağlanabilir.”

9 meşru amaç (sınırlama ölçütü/kriteri) şöyledir:

1) Ulusal güvenliğin korunması, 2) Toprak bütünlüğünün korunması, 3) Kamu güvenliğinin korunması 4) Suç işlenmesinin önlenmesi, 5) Sağlığın korunması, 6) Ahlakın korunması, 7) Başkalarının şöhretinin veya haklarının korunması, 8) Gizli olarak elde edilen bilgilerin açıklanmasının önlenmesi, 9) Yargı organının otorite ve tarafsızlığının sürdürülmesidir.

Bu 9 meşru amaç için, sınırlama, koşul, ya da yaptırımlara gidilebilir. Ancak bu sınırlamalar, a) yasayla öngörülmesi, b) zorunlu olması, c) demokratik toplum gereklerine uygun ve d) orantılı olmalıdır.

TC Anayasası'nda hak ve özgürlüklerin sınırlanması

Anayasa'nın ilgili maddesi şöyledir:

MADDE 13- (Değişik: 3/10/2001-4709/2 md.)

Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Maddede 7 şart bulunmaktadır. Bunlar şöyledir:

- 1) Sınırlama kanunla olacak
- 2) Anayasanın ilgili maddesindeki sebeplere bağlı olacak
- 3) Sınırlama anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olacak
- 4) Ölçülülük ilkesine aykırı olmayacak
- 5) Demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmayacak
- 6) Hak ve özgürlüklerin özlerine dokunmayacak
- 7) Laik cumhuriyetin gereklerine aykırı olmayacak

İstisnai rejim koşullarında da (OHAL koşullarında) dokunulmaz hakları

İç hukuk bakımında anayasanın 15/2.maddesinde sert çekirdek (dokunulmaz) haklar sayılmaktadır. Şöyle:

IV. Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasının durdurulması

MADDE 15- Savaş, seferberlik (...)(1) veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.

Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.

Milletlerarası hukuka uygunluk da maddenin ilk fıkrasında yer alır. O nedenle sadece anayasaya değil ulusalüstü belgelere bakmak gerekir.

O nedenle Türkiye'nin taraf olduğu AİHS(15/2) ve BM Medeni ve Siyasi haklar Uluslararası sözleşmesi(4/2) yaşam hakkı, işkence yasağı, kölelik kulluk yasağı, suç ve cezada geriye yürümezlik, suç ve cezanın yasallığı, yasa önünde kişi olarak tanınma hakkı, düşünce vicdan ve din özgürlüğü, sözleşme yükümlülüğünü yerine getirmemekten hapis cezası verilemeyeceği dokunulmaz haklar arasında yer alır.

OHAL'de haklara getirilebilecek sınırlamalar

Bu konuda BM Medeni ve Siyasi Haklar Komitesinin 1984 yılında kabul ettiği Siracusa İlkeleri yol göstericidir. Şöyle:

“Olağanüstü halin kamuoyuna duyurulması, durumun, ulusun yaşamını ne ölçüde tehlikeye atacağını belirlemek için yapılacak nesnel bir durum değerlendirmesine istinaden iyi niyetle gerçekleştirilir. Olağanüstü hal ilanı ve sonrasındaki Sözleşme yükümlülüklerinde azaltmanın iyi niyetle yapılmaması, uluslararası hukukun ihlalidir.

Sözleşme'nin olağanüstü halde belirli yükümlülüklerin azaltılmasına izin veren hükümleri dar şekilde yorumlanır.

Olağanüstü halde, hukukun üstünlüğü hala egemendir. Ulusun yaşamına yönelik bir tehdide gerektiği şekilde karşılık verilmesi için tanınan ve sınırlanmış bir istisnai yetkidir. Yükümlülüklerini azaltan devlet, eylemlerini, hukuk uyarınca haklılaştırmakla yükümlüdür.”

ÜÇ İLKE:

“iyi niyet”, “temel hakları sınırlandıran hükümlerin dar yorumlanması” ve “hukukun üstünlüğüne saygı” şeklindeki üç Siracusa İlkesi önemlidir.

OHAL’de Sert Çekirdek Haklar

- Ayrımcılık yasağı hakkı, (AY md. 10)
- Kişi olarak tanınma hakkı, (AY md. 12/1 ve 17/1)
- Yaşam hakkı, (AY md. 17)
- İşkence yasağı hakkı, (AY md. 17)
- Kulluk ve kölelik yasağı hakkı, (AY md. 17)
- Din, vicdan, düşünce ve kanaat özgürlüğü hakkı (AY md. 24-25)
- Suç ve cezaların kanuniliği/geriye yürümezliği hakkı, (AY md. 38/1)
- Masumiyet karinesi hakkı, (AY md. 38/4)
- Borç nedeniyle hapis yasağı hakkı (AY md. 38/8)

(Bu konuda Tolga Şirin’in bianet’te yayımlanan makalesi için Bakınız: <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/177097-ohal-ile-ilgili-bazi-tamamlayici-bilgiler>)

İnsan hakları hukukunun kaynakları

İnsan hakları hukukunun, ulusalüstü insan hakları belgeleri(bölgesel ve evrensel/uluslararası Sözleşmeler, şartlar, bildirimler) ile mahkeme içtihatları, komite/komisyon kararları insan hakları hukukunun temel kaynaklarını teşkil etmektedir.

Türkiye’de İnsan hakları idari Yapılanması

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu,

Kamu Denetçiliği Kurumu,

Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu,

Kişisel Verileri Koruma Kurulu,

Kolluk Gözetim Komisyonu,

İl ve ilçe İnsan Hakları Kurulları,

İnsan Hakları Eğitimi on yılı Komisyonu,

Ceza infaz kurumları ve tutukevleri İzleme Kurulları,
Terör Nedeniyle Ortaya Çıkan Zararları Tespit Komisyonu,
TBMM Dilekçe Komisyonu,
Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu

ve Hasta Hakları Kurulları olmak üzere toplam 12 kurul ve komisyon bulunmaktadır.

Avrupa Konseyi ve Birleşmiş Milletler'in insan hakları alanındaki örgütlenmesi, yayımladıkları bildiri, şart ve sözleşmeler için bakınız, insan hakları hukuku bilgi bankası:

Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi - İstanbul Bilgi ...<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr>

Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Merkezi - İstanbul Bilgi

<https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr>

Kitap önerileri:

- 1) Ulusalüstü İnsan Hakları Hukukunun Genel Teorisine Giriş, M. Semih Gemalmaz,
- 2) İnsan Hakları Hukuku Rona Aybay,
- 3) İnsan Hakları Hukuku Ders Kitabı, Kemal Gözler,
- 4) İnsan Hakları Hukuku, Kemal Gözler,
- 5) İnsan Haklarının Sonu, Costas Douzinas
- 6)Devlet Birey ve Özgürlük, Prof.Dr.M. Semih Gemalmaz
- 7)Teoride ve Uygulamada Evrensel İnsan Hakları, Jack Donnelly
- 8)İnsan Hakları: Kavramları ve Sorunları, İoanna Kuçuradi
- 9)İnsan Haklarının Felsefi Temelleri, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını
- 10) Uludağ Konuşmaları, Özgürlük, Ahlak, Kültür I.Kuçuradi
- 11). Aydınlanma Nedir? I. Kant
- 12) Leviathan, Thomas Hobbes
- 13) İnsan Hakları, Johan Galtung
- 14) Çatışmaları Aşarak Dönüştürmek, Johan Galtung

İnsanı Daha İyi Anlayabilmek için:

- 1) Küçük Prens, A.Saint Exupery
- 2) 1844 Felsefe Yazıları, K.Marx, ç. Murat Belge
- 3) Veba, A.Camus
- 4) Ak Zambaklar Ülkesi Finlandiya, G.Petrov
- 5) Atinalı Timon W. Shakespeare
- 6) Venedik Taciri W.Shakespeare
- 7) Faust, Goethe
- 8) İnsan ve Değerleri, İoanna Kuçuradi